
Ateneu Barcelonès

TERTÚLIA DITIRÀMBICA
sobre **TEMES HUMANS**

FILOSOFIA CASUAL
a partir de **PEL·LÍCULES, GRAFISMES o**
DISPARADORS ESTRANYS

TEMA 20: FRANQUISME I VIDA ÍNTIMA, LEOPOLDO PANERO, POETA DEL RÉGIMEN. LA TRAÏCIÓ DELS SEUS FILLS. MUTACIONS I PERMUTACIONS, CINQUANTA ANYS DESPRÉS DE LA MORT DEL TIRÀ FRANCO.

De la mà de poesies confrontades de Panero i dels seus nois, Leopoldo María i Juan Luís, i del documental *El desencanto*, de Jaime Chavarri (1976), amb Endevinalla de J. Sabina (1981) per torna.

[Aquest documental com a disparador de la tertúlia ha estat proposat per Juan Manuel Checa, professor de filosofia i coordinador a l'Ateneu del Grup de Lectura de Baruch de Espinosa, i es programa amb ocasió dels 50 anys de la mort del dictador]

Xavier Cabús

La mort de Franco i els 50 anys de Transició cap a una democràcia inacabada han estat, amb ocasió de l'efemèride, disseccionats del dret i del revés en premsa, ràdio, televisió i internet. Reportatges,

documentals, programes especials, debats i tertúlies. Ho tenim tot més que fresc.

Hi ha un aspecte, però, que és el que aquí proposarem aprofitant l'avinentsa, que no ha estat escrutat amb el mateix detall: la vida íntima en el nacional-catolicisme: el cartró-pedra formal, la moral amb què es bastia l'escenari, i els rols, els sentiments i les expectatives vitals de la gent que habitava aquella Espanya, els ideals i les poesies, i la vida real viscuda a dins de les cases, sovint tan contrària al model propugnat, i com van anar mutant, l'un i l'altre, a partir del 75, amb la paulatina descomposició del Règim. D'on venim i on hem arribat en la particular *Weltanschauung* a la pell de brau marcada pels 40 anys de nit.

Tenim a l'abast, als efectes de reviscolar-nos aquella cosmovisió i el seu dissolvent, un material exquisit, amb pocs precedents en la crònica humana, que és el testimoni que va recollir Jaime Chavarri en el documental *El desencanto*, rodada en el mateix any de la mort del dictador (1975), que consisteix en la lliure conversa entre els fills i l'esposa del difunt Leopoldo Panero, que havia estat poeta oficial del Nacional-catolicisme, sobre la seva relació familiar, amb el record del poeta — ominosa presència — com a fil conductor. Ens interessarà en el sentit següent:

El franquisme no va ser només un sistema polític: va ser un totalitarisme en què tots els aspectes de la vida coincidien en una mixtura particular, feta de residus medievals i de literatura megalòmana, regada amb ecos del feixisme italià i enamorada dels uniformes, aparentment sense fissura: catolicisme de la contra-reforma, misticisme, capellans vetllant per la moral, policia de la consciència, serenos, porteres i grisos al carrer, masclisme, militarisme i jerarquia social, tradicionalisme sense cap subtilesa racional, de fe i espasa, populisme de caire feixista com el que cultivava la Falange, centralisme i dominació i suprematisme castellà sobre els pobles peninsulars i historicisme nostàlgic de l'Imperi,

adient amb l'auto-legitimació de l'exercit colonialista africà que s'havia alçat en armes.

La pedra social constitutiva era la família cristiana: heterosexual i patriarcal; monògama i indissoluble; sexualment reprimida i repressora; amb un model educatiu basat en l'autoritarisme del *cabeza de familia* y del *maestro*, en la memorització del catecisme i en la punició indiscriminada, mentre tot s'amarava, pel damunt de les fosses comunes entapissant el territori, d'un sentimentalisme "bona gent i perdó cristià" il·lustrat amb postals nadalenques de Ferrándiz.

Leopoldo Panero va ser un cantor d'aquell model de família. Poeta classicista (un bon poeta, penso), catòlic, conservador, integrat al **franquisme cultural**, de vida aparentment ordenada, amb projecció oficial, que va tenir un paper destacat en la **política cultural del règim franquista**, que va exercir com a **agregat cultural** a les ambaixades espanyoles de Londres i Lisboa, i que des d'aquests càrrecs va promoure activitats culturals i va representar la imatge "oficial" de la cultura espanyola del moment. Més avall trobareu poemes dedicats a cadascun dels seus tres fills. Va morir jove, amb ells encara adolescents.

Leopoldo Panero fotografiado junto a Francisco Franco en la inauguración de la Bienal Hispanoamericana de Arte, celebrada en Madrid en 1951.

Els nois, en canvi, com es mostra al reportatge de Chavarri, es construeixen en oposició al pare i, alhora, en lluita mútua, de manera que si en la poesia paterna la imatge familiar s'elaborava com un model de família catòlica exemplar, els fills generaran la seva identitat en **negatiu**, bo i esdevenint símbols de la **descomposició moral del franquisme tardà** i de l'Espanya que despertava a la Transició. En conjunt, ells representen la **desconstrucció del mite familiar franquista**.

Reprodueixo, com a preparatori, aquests poemes paterns, un per a cada fill —Juan Luís, Leopoldo María, José Moisés—, i un quart dedicat a tots ells en la nit que se celebra el natalici de Jesús:

HIJO MÍO

A Juan Luis

Desde mi vieja orilla, desde la fe que siento,
hacia la luz primera que torna el alma pura,
voy contigo, hijo mío, por el camino lento
de este amor que me crece como mansa locura.
Voy contigo, hijo mío, frenesí soñoliento
de mi carne, palabra de mi callada hondura,
música que alguien pulsa no sé dónde, en el
viento,
no sé dónde, hijo mío, desde mi orilla oscura.
voy, me llevas, se torna crédula mi mirada,
me empujas levemente (ya casi siento el frío);
me invitas a la sombra que se hunde en mi pisada,
me arrastras de la mano... Y en tu ignorancia fío,
y a tu amor me abandono sin que me quede nada,
terriblemente solo, no sé dónde, hijo mío.

EL DISTRAÍDO

(Retrato de Leopoldo María)

El niño distraído está en su sueño
(surcador de la vida transparente)
copiando de memoria, con la frente
dormida; sería el alma y él risueño.
Su mano que dibuja pone empeño
de realidad en el papel viviente,
y el balar de la oveja tibio siente
mientras lo grande evoca en lo pequeño.
Su dibujo nos da, casi seguro

de sí mismo, y su mano creadora
tiende, recién del éxtasis salida;
baña la creación su rostro puro,
y un dibujo infantil parece ahora,
él, que un niño será toda la vida.

JOSÉ MOISÉS, VISTO EN LA MANO

Dejad que los niños se acerquen a mí.
¡Qué corazón tan suave y tan de prisa
me pasa suavemente por el mío
cuando te toco! ¡Corazón de río
que recibe en sus ondas y en su brisa
toda mi original y larga brisa
de ayer y de mañana en mies de estío!
¡Corazón transparente y aún vacío
de mal, aún con la nieve por camisa!

Aún palpitante eternidad pequeña
lavándome la sangre y la costumbre
en el correr de Dios, visto en la mano,

y adivinado, en majestad risueña,
detrás, como los bosques en la lumbre,
del árbol encarnado en leño humano.

NOCHEBUENA DEL ÁVILA

Con la sonrisa en la almohada
ellos estarán soñándose,
y yo soñando con ellos
en este Hotel de los Andes.
Los tres estarán ahora,
ilusos de navidades,
con la cabeza en la almohada,
dormidos junto a su madre
y al compás que hacen sus pechos
se entibia también mi sangre.
Juan Luis, Leopoldo María,
y José Moisés, y el aire
que ronda tras las ventanas
hará gemir los cristales,
por dentro turbios de vaho
y por fuera goteantes,
que oigo yo y ellos no oyen,
que yo sé y ellos no saben.

Con la mejilla en la almohada,
hundidos en tibio cauce,
metidos en su corriente
de agua, sobrenaturales,
me están dando aquí calor,
dando calor a mi carne
en este hogar viajero
de mi nochebuena errante.
Me están dando aquí penumbra
de amor, de casi besarles,
en el hueco de la almohada
donde mi noche se abre.
Frente a mí el Ávila tiende
sus cumbres bosques y valles,
que yo llevaré algún día
hechos visión entrañable
para ellos tres: para ellos
y que sus manos los palpen.
Les regalaré los picos
con niebla, y pondré a su alcance
las casitas de los cerros
y el sonido de los árboles.
Haremos un nacimiento
con el Ávila, soñándole,
igual que yo sueño ahora
y escucho el soñar del Guaire.
¡Cuán limpias se oyen sus aguas,
que también van de viaje
como yo, rodando libres
bajo las estrellas, dándome
misteriosa compañía,
como de verso que nace!
¡Con la mejilla en la almohada,
cómo rueda, cómo late
mi corazón en silencio
y mi mano cómo arde!
Desde lejos esta noche
os sueña así vuestro padre,
Juan Luis, Leopoldo María
y José Moisés (guardianes
de mi niñez en la tierra,
y a Dios, por niños, iguales),
en esta canción de cuna
que Él me pide que hoy les cante.

En aquestes poesies Panero pare construeix un mite familiar “sagrat”: família com ordre moral; dona i fills com a completament ideals i harmònics; la casa: espai protegit, lluminosament religiós; la figura del pare: guia i centre d’equilibri. Una ficció poètica que encaixa amb el seu paper cultural dins del franquisme.

Anys després, en una entrevista amb Federico Utrera, Leopoldo María deia: “Mi padre empezó por ser rojo y Franco lo condenó a muerte en la cárcel de San Marcos de León; y lo salvó que fuéramos parientes lejanos de Carmen Polo de Franco, porque si no, yo no existiría. En cualquier caso, a raíz de esa experiencia, se volvió católico y fascista; y sospecho que el fascismo era el secreto de su alcoholismo”.

En la mateixa línia, l’altre fill, Juan Luís, també poeta, dirà:

*El asunto de tu bebida ha dado ya mucho que hablar
también se han comentado tus proezas en los burdeles
y algunos de tus amigos las suelen repetir adornándolas con pintorescos detalles.*

*En cuanto a los arranques de tu genio
para qué mencionar lo que todos sabemos.*

*Sin embargo para la Historia ya eres:
cristiano viejo, caballero de Astorga
esposo inolvidable, paladín de los justos.
Sin duda un tipo raro y bien curioso.*

Els fills, en canvi, a *El desencanto*, el destrueixen completament: Juan Luis aporta una ironia devastadora: la família era una representació, no una realitat; Leopoldo María converteix el pare en símbol de repressió, autoritat i falsedat; Michi mostra la família com una maquinària que fabrica fracassos i desencisos.

Allò que en els poemes del pare era llum, ordre i salvació, en els fills es converteix en simulacre, impostura, dolor, absència de sentit. Els fills fan visible la part fosca que el pare poetitzava i amagava.

EL CONVIDADO DE PIEDRA (L.P.)

A veces, regresas en una pesadilla,
tan absurda como fue nuestra historia,
y al despertar no dejas sino
rencor y descontento, miedo
petrificado en la memoria.
Ni aún ahora, tantos años después,
es posible el pacto entre nosotros,
ni aún ahora, la piedad y el olvido.

de **Los viajes sin fin** (1993) – Juan Luis Panero

Completo amb un poema de Leopoldo María, del mateix any 93, on ja es prefigurava una versió literària del film *Syrat* d'Oscar Laxe: el rock com un espai de purgatori, en un estat de trànsit, on res té ple sentit excepte el transitar: el desencís de què ens parlava a l'any 75 el títol de Chávarri —El desencanto—, que culminarà cinquanta anys després amb la construcció a *Syrat* del retrat de l'home esmaperdut, signes d'orientació i d'identitat esmicolats, buscant sensacions al mig del desert, en un camp minat, en la perpètua rave. [Més endavant projectarem aquest film].

CANCIÓN PARA UNA DISCOTECA

No tenemos fe
al otro lado de esta vida
sólo espera el rock and roll
lo dice la calavera que hay entre mis manos
baila, baila el rock and roll
para el rock el tiempo y la vida son una miseria
el alcohol y el haschisch no dicen nada de la vida
sexo, drogas y rock and roll
el sol no brilla por el hombre,
lo mismo que el sexo y las drogas;
la muerte es la cuna del rock and roll.
Baila hasta que la muerte te llame
y diga suavemente entra
entra en el reino del rock and roll.

De **Contra España y otros poemas no de amor** (1990)

I de torna, *Adivina adivinanza*, d'un jove Joaquín Sabina, per si us ve de gust riure àcid, o pixar-vos al damunt del món repugnant franquista, que ens

va amargar mig segle:

<https://share.google/ZijtqC7aIGQrMxkHK>